
ELŐSZÓ

Negyedik alkalommal tárjuk az érdeklődő közönség elé a három évente megjelenő – immár rendszeresnek tekinthető –, a magyarországi népesedési folyamatokat átfogóan bemutató jelentésünket, a *Demográfiai portrét*. A 2018-as kiadás változatlan céllal készült: tudományos elemzésekkel megalapozott és alátámasztott ismereteket és összefüggéseket kíván bemutatni – röviden és közérthetően, ábrákkal és táblázatokkal illusztrálva – a kérdés iránt érdeklődő szakmai és laikus közönség számára.

Noha kötetünk szerkezete mára állandósult, s így azt a *folytonosság* jellemzi, ebben az évben is jelentkezünk *újdonosságokkal*. Alapvetően az első, 2009-ben megjelent kötetben kialakított tematikát és szerkezetet követjük, amely a demográfia kulcskérdéseit szem előtt tartva épült fel. Ez megkívánta, hogy különálló fejezetekben foglalkozzunk a párkapcsolatok és a válás, a termékenység, a családpolitika, az egészségi állapot és a halandóság, a belső és külső vándorlás, a családszerkezet, az öregedés és a népesség-előreszámítás témakörével. Három évvel ezelőtt a generációk közötti transzferek témája is tematikánk részévé vált. Ebben az évben pedig az *apaságnak* szenteltünk új, önálló fejezetet. A fejezetek többségében az alapvető folyamatok bemutatására és értelmezésére összpontosítunk. Más fejezetek esetében azonban – például amelyek a csa-

ládpolitikát vagy a generációs transzfereket tárgyalják – a hazai intézményrendszer jellegzetességeinek a bemutatására helyeztük a hangsúlyt. Nem marad ki, és számos új elemet is tartalmaz a demográfia talán leg többeket érdeklő témája, a népesség előre számítása sem.

Most is arra törekedtünk, hogy a fejezetek szerkezeti rendje egységes legyen, bár ezt a tematikai vagy adatbeli korlátok nem minden esetben tették lehetővé. A lehetőségekhez mérten minden téma tárgyalásakor tág teret kap a *nemzetközi összehasonlítás*: meggyőződésünk, hogy ez a perspektíva elengedhetetlen a hazai sajátosságok megértéséhez. Különösen fontosnak tartjuk, hogy a hazai folyamatokat, összefüggéseket – a nyugat-európai államokéi mellett – a volt szocialista országokéival is összehasonlítsuk. Ami az idődimenziót illeti: jóllehet bennünket a mai viszonyok érdekelnek – a demográfiában ezen az elmúlt két-három év értendő –, a demográfia jelenségei nehezen értelmezhetőek a hosszabb időtávok ismerete nélkül. Noha a népesség összetétele folyamatosan változik, ám a folyamatok tehetetlensége is nagy, a trendváltások érzékeléséhez évekre van szükség. Másrészt, azt sem szabad elfelejteni, hogy lehetnek kiugró, atipikus évek is, és csak egy évet átölelő trend mutatja meg, hogy valóban változást tapasztalunk-e. A korábbi köte-

tekkel ellentétben nem a rendszerváltástól, hanem a 2000-es évtől tekintjük át a változási tendenciákat, bár, ha az adott folyamat bemutatása megkívánja, távolabbi időpontokig is visszanyúlunk. Azok számára, akik a 2000 előtti időszak iránt is különösen érdeklődnek – ami nem egyszer indokolt lehet, hiszen számtalan trendforduló kapcsolódik a rendszerváltáshoz –, a korábbi *Demográfiai portrék* megfelelő fejezetei szolgálnak érdeemi információkkal.

Nem hallgathatjuk el, hogy a tematikában és időperspektívában érvényesítendő folytonosság az önisméltés kényszerű felvállalásával jár együtt. Az az igény, hogy e kötet önállóan – a korábbi három (2009-es, 2012-es és 2015-ös) kiadvány ismerete nélkül – is olvasható legyen, azzal jár, hogy számtalan esetben ismételni fogjuk magunkat. Három eltelt év ugyanis a demográfiában ritkán hoz éles változásokat és megváltozott értelmezéseket. Több fejezetben megtalálhatjuk tehát a korábbiaknak megfelelő, az adott témák tárgyalásához elengedhetetlen kulcsindikátorok továbbvezetését, a trendvonalakat, az aktualizált táblákat, és azok értelmezését. Ugyanakkor számtalan esetben változott az összehasonlításba bevont országok köre, és törekedtünk arra is, hogy minden fejezetben lényeges új információkat és összefüggéseket tárjunk az olvasó elé.

A demográfiai elemzés alapkövetelménye, hogy az általános folyamatok bemutatását követően, amennyiben arra lehetőség van, és érdemi új információhoz jutunk általa, bemutassuk az *életkor és nemek* szerint differenciált képet is. Ebben a kiadványban különösen nagy hangsúlyt kívántunk fektetni a *nemek közötti* különbségek bemutatására, ezen belül pedig a férfiak perspektívájának az érvényesítésére is. Kevésbé közismert, hogy a demográfiában, különösen a családformálódás területén a nők perspektívája a meghatározó. Ebben a kiadványban, ha nem is teljes körűen, de érdemi módon igyekeztünk bemutatni a férfiak perspektíváját is. Ennek egyik eredménye az apa-

ságról szóló önálló fejezet. Végül a három évvel ezelőtti kiadványhoz hasonlóan folytattuk azt a gyakorlatot, hogy a társadalmi egyenlőtlenségeket alapvetően meghatározó *iskolai végzettség* szerinti különbségeket is következetesen bemutattuk. A fejezetek többségében ugyanakkor elmaradt a *területi különbségek* részletes ismertetése, amelyet a 2012-es kiadványunkban kiemelten kezeltünk.

Ebben a kiadványban is kihasználtuk annak lehetőségét, hogy e tanulmányok írásának idején már három *népszámlálás*, illetve a mikrocenzus adatait is használni tudtuk, hiszen a népszámlálások teljeskörűsége páratlan lehetőséget nyújt a demográfiai kérdések alapos körüljárásához. Az elemzések során új lehetőséget teremtett, hogy rendelkezésünkre álltak az *Életünk fordulópontjai* adatgyűjtés ötödik hullámának nyers adatai. Így, noha a longitudinális elemzések még csak elkezdődtek, az első és az ötödik hullám adatainak összehasonlítása másfél évtized változásainak bemutatását az egyes szubjektív indikátorok esetében is lehetővé tette.

A szélesebb közönséghez szóló jelentések tradíciójának megfelelően továbbra is lemondunk arról, hogy minden egyes állítástunkat szakirodalmi hivatkozásokkal erősítsük meg, hogy maradéktalanul felsorakoztassuk a releváns elméleteket és módszereket. Egy-egy esetben, mikor az Intézeten kívüli kutatási eredményekről részleteiben is tudósítunk, kivételt tettünk. A részletes szakirodalmi hivatkozások tehát tudatosan hiányoznak. A kérdések iránt részletesebben is érdeklődők a fejezetek végén jelzett szakirodalom-jegyzékből és szerzőink publikációiból nyerhetnek további információkat. Itt most arra törekedtünk, hogy minél közérthetőbben számoljunk be a népesedés folyamatairól, és tegyük mai tudásunkat sokak számára hozzáférhetővé.

Az Intézet kutatási hagyományainak megfelelően továbbra is azt tartottuk szem előtt, hogy noha a népesedési tendenciák

kiinduló alapja az *objektív mutatók* szerinti elemzés, a *szubjektív jelzőszámok* – azaz, hogy miként gondolkodnak mindezekről az érintettek, milyenek a motivációik és az értékrendjük – is érdemben segítik a népesedési folyamatok értelmezését.

Bár a demográfiai eseményeket döntően idősorokra, statisztikai összefüggésekre alapozva értelmezzük, kiadványunk eltekint az adatok részletes bemutatásától. Erre a célra a KSH évente kiadott *Demográfiai évkönyv*-ét ajánljuk az olvasó figyelmébe. Mi itt csak a legfontosabb folyamatokra szorítunk, és azokat is többnyire grafikusán ábrázoljuk.

Megmaradt a fejezetek végén szereplő rövid *fogalomtár* is, hiszen a demográfia fogalmai (ahogy ez más tudományágak fogalomrendszere esetében is jellemző) nem mindig közérthetőek. Az itt közölt definíciókra a fogalom első megjelenésekor ^F betű hívja fel a figyelmet. A tartalmi összefoglaló – a hasonló jellegű kiadványok felépítését követve – a fejezetek elején, *Főbb megállapítások* címszó alatt található.

A népességtudomány szerencsésnek mondhatja magát, hiszen az elemzésekhez rengeteg adat áll a rendelkezésére, a tárgyát alkotó események viszonylag egyértelműek, nemzetközi összehasonlításban is könnyen értelmezhetőek. Munkánkhoz három alapvető, természetében különböző adatforrást használtunk. A születésekről, a házasságkötésekről, a válásokról és a halálózásról a Központi Statisztikai Hivatal által rendszeresen gyűjtött és közzétett *népmozgalmi adatok* adnak hű képet. A másik fontos népe-

sedési adatforrás a *népszámlálás*, amelyre tízévente kerül sor, illetve az azokat felező időpontban felvételre kerülő *mikrocenzus*. Nem hiányoznak a *reprezentatív lakossági adatgyűjtések* adatai sem. A fenti (és egyéb) adatforrások eredményeinek közlése során a vonatkozó helyeken mindig hivatkozunk ezekre. Az érdeklődők számtalan helyen és formában tájékozódhatnak az említett adatgyűjtésekről és kutatásokról, így azokkal itt részletesen nem foglalkozunk.

A *Demográfiai portré* sorozatának elindításakor meggyőződésünk volt, hogy elemzési eredményeink a demográfia szakterületén kívül is érdeklődésre tartanak számot, és hogy nekünk demográfusoknak kutatási eredményeinket az érdeklődő nagyközönség igényeit figyelembe véve kell közzé tennünk. Kiemelt figyelmet fordítottunk arra, hogy kutatási eredményeink közérthetőek és a honlapunkon könnyen hozzáférhetőek legyenek, továbbá, hogy honlapunk (www.demografia.hu) áttekinthető legyen, és formai eszközeink alapvetően segítsék a demográfiai és statisztikai összefüggések megjelenítését.

Reméljük, hogy kiadványunk számtalan szakma képviselőinek igényeit kielégíti majd. Továbbra is számítunk a társadalompolitikai döntéshozók, a kutatók, az egyetemi oktatók, a hallgatók, a sajtó érdeklődésére, és reményeink szerint a demográfiai kérdések iránt érdeklődő nagyközönség is haszonnal forgathatja a *Demográfiai portré 2018*-at.

Spéder Zsolt